

ASPEKTNE OSOBITOSTI MODALNIH GLAGOLA

(Na srpsko-hrvatskom materijalu)

MIROSLAV KRAVAR

I

Jedna skupina od nekoliko glagola, što ih s obzirom na njihovu leksičku semantiku možemo označiti kao »modalne« ili »načinske«: *moći, umjeti, znati, htjeti, voljeti* (u smislu lat. »malle«), *smjeti, morati, trebati, valjati, imati i dati* (lat. »sinere«), zauzimlje u okviru hrvatskoga ili srpskoga glagola osobito mjesto, na što naša nauka nije do danas dovoljno ukazala. Tim su glagolima zajedničke dvije karakteristične crte — jedna morfološka, a druga sintaktička —, po kojima stoje na pō puta između pomoćnoga glagola *biti* i čitava mnoštva ostalih glagola, tzv. glagola potpuna smisla, koji znače objektivne glagolske sadržaje: radnje, bivanja i stanja. Taj se njihov status i određuje u prvom redu time što u pogledu leksičkoga značenja nisu sasvim samostalni, nego se — jedni obavezno, a drugi neobavezno — dopunjuju infinitivom glagolâ potpuna smisla ne označujući objektivne glagolske sadržaje, već različite stupnjeve modalnosti, načinskoga stava govornoga lica prema stupnju stvarnosti glagolskoga sadržaja izrečenoga dopunom u infinitivu. Stoga i ima razloga da se izdvoje kao osobita skupina »načinsko-pomoćnih« glagola.¹

Vratimo se sada na njihove dvije spomenute osobine.

Prije svega, većina tih glagola očituje u suvremenom jeziku tendenciju da u nekim oblicima pored osnovnih, očevidno primarnih tvorba afirmiraju i druge, novije tvorbe izvedene pomoću sufiksa *-d-* ili *-n-*, odnosno pomoću obadva, i to — čini se — u svrhu što točnijega obilježavanja vidske vrijednosti oblikâ. Svi se ti glagoli, osim navodno perfektivnoga *dati*, svuda označuju u vidskom pogledu kao imperfektivni. Samo se u prezentu pored normalnoga oblika imperfektivnoga vida javlja i drugi, perfektivni: *moğu : mognem, umijem : umjednem, znam/znadem : znadnem, hoću : htjednem, smijem : smjednem, mo-*

¹ Isp. F. Trávníček, »Tak zvanâ modální slova«, *Lošićev zbornik*, Zagreb 1963, str. 383 i d., gdje se porée potreba izdvajanja »modalnih riječi«, među njima i načinskih glagola, iako smatram da se takva potreba dá i dalje braniti, pored ostaloga i onim što se ovdje iznosi o našim glagolima.

ram : *moradnem*, imam/imadem : *imadnem*, dam/dadem : *dadnem*. To isto biva i u aoristu, gdje uz normalne oblike: *mogoh*, *umjeh*, *znuh*, *htjeh*, *smjeh*, *morah*, *imah* i *dah* imamo i izvedene: (*mogadoh*), *umjedoh*, *znadoh*, *htjedoh*, *smjedoh*, *moradoh*, *imadoh*, *dadoh*. Bez obzira na to što su izvedeni oblici, osobito oni prezentski, arealno više ili manje ograničeni, tu i tamo i sasvim neobični, činjenica je da se kod tih glagola javljaju i da su upravo za njih karakteristični. Ovamo ide i to što se neki od tih glagola mogu perfektivirati pomoću prefiksa, npr. *moći* : *uzmoći*, *znuti* : *uzaznati*, *htjeti* : *ushtjeti*, *morati* : *uzmorati*, *trebati* : *ustrebat*/*zatrebat*, *imati* : *uzimati*, ali valja istaknuti da suvremeni jezik, pogotovu u svojim književnim vidovima, o većini tih složenica slabo vodi računa; osim toga, ukoliko su i žive, govore se opet najčešće u prezentu, gdje se onda sastaju u značenju sa spomenutim izvedenicama: *uzmognem* = *mognem* itd., tako da se njima ne dobiva ništa novo.

I, drugo, u svim ostalim oblicima služe se načinski glagoli — za razliku od glagolâ potpuna smisla, koji se u pravilu susreću u vidskim parovima, — uglavnom samo jednom tvorbom, koja se onda javlja u svim sintaktičkim upotrebama, tako da nužno pokriva i one situacije u kojima se inače nalaze glagoli različita vida.

Obje spomenute karakteristike načinsko-pomoćnih glagola mora da igraju, kako već vidimo, važnu ulogu u pitanju vidske vrijednosti njihovih oblika.

Što se tiče njihove prve osobine — dvostrukih oblika prezenta i aorista, naši se stručnjaci obično ograničuju na to da činjenicu zabilježe, ali je ostavljaju bez potrebna objašnjenja. Tako, na primjer, Maretić navodi uz glagol *moći* najprije njegov prezent *mogu*, a onda i oblik *mognem*, koji se — veli on — govori »kad treba da se *moći* upotrebi kao perfektivni glagol.«² Kod aorista navodi bez daljnjega oba oblika.³ Tako čini uglavnom i kod drugih naših glagola. Isti se postupak može naći i u Akademijinu rječniku.⁴ S druge strane, u pitanju vidske vrijednosti oblika u kojima se načinski glagoli služe samo po jednom tvorbom priručnici nas ostavljaju u nedoumici.

Sudeći, dakle, po onome što je o našim glagolima do danas zabilježeno, radi se — izuzev perfektivni *dati* — o nekoliko glagola imperfektivnoga vida koji u slučaju potrebe da se u prezentu upotrijebe perfektivno imaju za tu svrhu i poseban oblik, a usto i dvojak aorist. Što biva pod istim okolnostima u drugim oblicima, ostaje *in ambiguo*.

Nastaje, dakle, pitanje: Jesu li naši načinski glagoli u stanju da izraze ne samo u prezentu, gdje imaju većinom dvostruke tvorbe, nego i u ostalim oblicima smisao vidsko-semantičke korelacije i, ako jesu, kakvim sredstvima to postižu?

² T. Maretić, *Gramatika i stilistika*, Zagreb 1931, str. 206.

³ *Ibid.*, str. 215.

⁴ *Isp. s. v. moći* itd.

Ja ovdje nastojim dokazati da gore navedeni glagoli, što smo ih uvjetno nazvali načinskima, idu u red glagola kod kojih se u određenim sintaktičkim situacijama vidska suprotnost neutralizira, tako da onda istim oblicima mogu, ako ne izricati, a ono bar pokrivati oba vidska značenja, imperfektivno i perfektivno. Slični su, dakle, glagolima koji su u slavistici poznati kod imenom »dvovidskih« glagola,⁵ a koji se ovdje, s razloga što ću ih navesti drugom prilikom i na drugome mjestu, označuju radije kao »vidski neutralni«. O tim glagolima, kojih ima gdje više gdje manje u svim slavenskim jezicima, pisalo se u posljednje vrijeme i kod nas. Sasvim općenito pisao je o njima pred nekoliko godina Belić,⁶ a odmah za njim, veoma opširno i temeljito, Grickat,⁷ koja dopunjuje Belićevo tumačenje pojave takvih glagola i znatno im povećava broj u našem jeziku. Uzgred moram napomenuti da se glagoli o kojima je ovdje riječ, osim *moći* i *dati*, ne nalaze u njezinu popisu, pogotovu ne kao zasebna skupina.

*

Da su vidska značenja glagola i njihovih oblika u jednim sintaktičkim situacijama slobodna, a u drugima vezana, poznato je već odavna. Stvar je iscrpno razradio Koschmieder⁸ na materijalu poljskoga glagola, iako njegovi zaključci imaju i općeslavensku vrijednost. Što se tiče napose srpsko-hrvatskoga glagola, vrijedan je u tom pogledu rad Haritona Ružića,⁹ koji upravo s toga stanovišta obrađuje čitavu sintaksu našega vida. Ali dok za imperfektivni vid ima nekoliko čvrstih kriterija, tzv. vidskih »proba« ili — recimo radije — »ključeva«, kao što su upotreba glagolâ u aktualnom prezentu, imperfektu i gerundu sadašnjem, manje su pouzdani ključevi koji se navode za perfektivni vid, i to uglavnom s razloga što se vidski pojam »svršenosti«¹⁰ lako brka s vremenskim pojmom »prošlosti« u apsolutnom, odnosno »prijevremenosti« u relativnom smislu.

Ovdje bih istakao vrijednost samo jednoga vidskoga ključa, i to onoga koji se temelji na relativno-vremenskim osobinama vremenskih

⁵ Naziv »dvovidski« preuzet je iz ruskoga, gdje se danas općenito upotrebljava; drugi govore u istom smislu o glagolima »obščego vida«; isp. V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, Moskva—Leningrad 1947, str. 498.

⁶ A. Belić, »O glagolima sa dva vida«, *J. F.* 21 (1955/56), str. 1 i d.

⁷ I. Grickat, »O nekim vidskim osobenostima srpskohrvatskog glagola«, *J. F.* 22 (1957/58), str. 65 i d.

⁸ E. Koschmieder, »Studien zum slavischen Verbalaspekt«, *K. Z.* 55 (1928), str. 280 i d. i 56 (1929), str. 78 i d.

⁹ R. Hariton Ružić, *The Aspects of the Verb in Serbo-Croatian*, Berkeley and Los Angeles 1943.

¹⁰ Bolje reći »izvršenosti«, kao što i ističe Đ. Grubor, »Aspektna značenja«, *Rad JAZU* 293 (1953), str. 5 i d., a napose 101 i d. — Naši su nazivi »nesvršeni« i »svršeni« glagoli neuspio prijevod s ruskoga, gdje »soveršennyj« i »nesoveršennyj« u odnosu na vid znači »neizvršeni« i »izvršeni«.

veznika. Tri su među njima osobito poučna u našem pogledu: *kad*, koji je relativno-vremenski indiferentan, *dok* u smislu njem. »während«/»solange«, koji znači istovremenost, i *pošto*, koji označuje prijevremenost.¹¹

Ako uz *kad* stoji imperfektivan glagol, onda se označuje istovremenost, a ako stoji perfektivan glagol, označuje se prijevremenost; npr. rečenica *Kad se odmaram, nešto čitam* — znači »dok se odmaram, ...«, a rečenica *Kad se odmorim, nešto čitam* — »pošto se odmorim, ...«. U prvom se slučaju radi o čitanju za vrijeme odmora, a u drugome poslije njega.¹² Nađe li se uz isti veznik kakav vidski neutralan glagol, ostaje relativno-vremenski odnos neoznačen, pa je i smisao vremenske rečenice dvoznačan; npr. u rečenici *Kad ručamo, slušamo vijesti* — može ono *kad ručamo* značiti »kad ručavamo« i »kad poručamo«, odnosno »dok ručamo« i »pošto ručamo«. Budući da *kad* sam po sebi ne označuje relativno-vremenskoga odnosa, što naprotiv izrijekom čine *dok* i *pošto*, vidski neutralan glagol *ručati* nije u stanju da odluči radi li se o slušanju vijesti za vrijeme ručka ili poslije njega. Tek ako *kad* zamijenimo sa *dok* ili *pošto*, odnosno *ručati* sa *ručavati* ili *poručati*, postaje relativno-vremenski odnos vidljiv, što će reći da se takav odnos može ili izricati leksički ili pokrivati gramatički — vidskom vrijednošću glagola. Ali odatle ipak ne slijedi da prijevremenost ne može biti vidski dvojaka, ne samo perfektivna nego i imperfektivna, kao što se vidi iz mogućih primjera: *Pošto se odmorim, nešto čitam* — i *Pošto se* (neko vrijeme) *odmaram, nešto čitam*. — Samo se takva razlika, u osnovi vidska, ne da izreći pomoću *kad*, uz koji imperfektivan glagol uključuje istovremenost: rečenica *Kad se odmaram, nešto čitam* — označuje čitanje samo za vrijeme odmora, a ne i poslije njega.

Treba dodati da je i veznik *čim*, bar u svome vremenskom značenju njem. »sobald«, također pouzdan ključ za određivanje vidske vrijednosti glagola, jer — za razliku od *pošto*, koji u prijevremenosti dopušta oba vida, — uključuje osim prijevremenosti i izvršenje glagolske radnje dopuštajući na taj način samo perfektivnost; npr. rečenica *Čim se odmorim, nešto čitam* — ima smisla, dok bi rečenica *Čim se odmaram, nešto čitam* — bila kao vremenska očevidan besmisao.

Čini se da bi pomoću toga ključa valjalo provjeriti vidsku vrijednost svih glagola, odnosno njihovih oblika, koji se navode kao »dvovidski«. Jer ako je glagol zaista takav, onda se navedeni ključevi mogu primijeniti na sve njegove lične oblike.

¹¹ Sa stanovišta sporedne rečenice, koja ovdje vremenski određuje glavnu.

¹² Belić, *JPJR* I, Beograd 1958,² str. 204 i d., uzima da se i u drugom slučaju radi o istovremenosti. U stvari, po srijedi je prijevremenost, koja se u nas pokriva vidski, dok se u drugim jezicima, npr. romanskim i germanskim, izriče relativno-vremenski; isp. franc. *Quand je me suis reposé, je lis quelque chose* — ili njem. *Wenn ich mich ausgeruht habe, lese ich etwas*.

II

Ogledajmo sada oblike načinskih glagola da vidimo kako se u različitim sintaktičkim situacijama, bolje reći — u različitim vremen-
skim, načinskim i imenskim upotrebama, ponašaju u pogledu vida.

Na vremenском planu uzmimo najprije sadašnjost, za koju načinski glagoli, kako znamo, imaju većinom po dva oblika prezenta, npr. *mogu* : *mognem*, od kojih se prvi označuje kao imperfektivan, a drugi kao perfektivan. U sferi prave sadašnjosti, gdje je i inače moguća upotreba samo imperfektivnih glagola, i naši se glagoli susreću samo u prvome, imperfektivnom obliku. Evo nekoliko primjera:¹³ *Mogu li vam pomoći?* — *Što hoćete time reći?* — *Nesmiješ tako vikati.* — *Sada se moramo požuriti.* — *Svatko se ima brinuti za se.* — *Ovdje se treba mučiti.* — *Da li ti otac ići u kino?* : : *Ne da mi.* — Sve su to, kako vidimo, primjeri za imperfektivnu upotrebu naših glagola, među kojima nalazimo i *dati* (a ne samo *ne dati*). Ali treba, istini za volju, priznati da se ni uz pomoć prokušanoga ključa »Šta sada radiš?« ne osjeća u našem slučaju imperfektivnost onako oštro kao što biva kod glagola potpuna smisla.¹⁴ Već nas to upućuje na osobitu narav glagola o kojima je riječ. Ako sada prijedemo na područje neprave sadašnjosti, koja dopušta oba vida, naći ćemo da se vidiska vrijednost imperfektivnoga prezenta vidljivo koleba, dok perfektivni oblik ovdje jedva i dolazi u obzir, npr. *To se može dogoditi svaki dan.* — *Jednom se na dan smijem o vidjeti.* — *Svagda hoćeš da budeš prvi.* — *Ne umije se sam obući.* — *Svaki put treba početi iznova.* — Tu se očividno slabljenje vidskoga značenja imperfektivnosti dâ opravdati time što sama sintaktička situacija podnosi inače oba vida bez bitnije razlike; isp. *Zrela kruška sama pada / p a d n e.* — Takvo je slabljenje imperfektivnosti osobito osjetno u zavisnim rečenicama u okviru iste vremenske sfere; npr. *Kad (god) mogu izaći, idem u šetnju.* — *Ako mu ne daju ući, on se vraća.* — *Tko hoće da igra, mora platiti.* — *Gdje treba zapeti, mi smo prvi.* — Svuda se vidiska vrijednost prezenta slabo osjeća, pa se ni relativno-vremenski odnos među radnjama u rečenici ne razabira kao inače. Tako bi se, na primjer, ono *kad (god) mogu izaći* moglo shvatiti ne samo kao »kad mi je moguće« (= »dok mogu«) nego također kao »kad mi bude moguće« (= »pošto mogu«). Čak se čini da takav prezent može stajati i uz *čim*; npr. *Čim mogu ustati, napuštam krevet.* — *Čim treba ići na rad, spremamo stvari.*

¹³ Napominjem da sam primjere sastavljao sam nastojeći da budu što bliži svakidašnjem govornom jeziku. Takvi se onda mogu naći i u svakome književnom tekstu.

¹⁴ Dok se na pitanje »Šta sada radiš?« može po pravilu odgovoriti »svakim« glagolom potpuna smisla, teško bi na nj pristajao, na primjer, odgovor: »*Mogu* vas uvesti«, »*Moram* izaći«, »*Treba* da požurim« i sl.

— *Čim se smije mo udaljiti, raziđemo se.* — To isto vidsko kolebanje vidimo i u drugim vrstama zavisnih rečenica; npr. *Činim to samo zato da mi nitko ne može (= »ne mogne«?) prigovoriti.* — Svega toga nema kod glagola potpuna smisla.

U slučaju upotrebe prezenta *pro praeterito* vidska se razlika između njegova dva oblika, koji se ovdje javljaju oba, kako-tako čuva u smislu dvaju oblika narativnoga prezenta, od kojih jedan, onaj perfektivni, služi za pripovijedanje u užem smislu riječi, tj. za nizanje događaja, a drugi, imperfektivni, za opisivanje ili slikanje; npr. *Ja mu priđem i htjednem ga povući, ali se on ne mogne ni maknuti i ne da dne da ga diram* —, što bi se, u drugom stilu govora, moglo reći i ovako: *Ja mu prilazim i hoću da ga povučem, ali se on ne može ni maknuti i ne da da ga diram.* — Tu se, rekao bih, i ne radi toliko o isticanju vidskih suprotnosti koliko o upotrebi dvaju oblika prezenta u dva različita narativna registra.¹⁵ Ali tako biva u narativnom prezentu i kod drugih glagola.

Nešto drukčiju sliku vidimo pri upotrebi prezenta *pro futuro*, gdje na planu vidske korelacije imamo s jedne strane perfektivni prezent, a s druge futur II.¹⁶ Tu se vidska razlika između dva oblika već znatno slabije ocrtava. Evo primjera: *Ako mogneš/budeš mogao doći, dovedi i ostale.* — *Tko moradne/budemora o plaćati, neka se obrati na me.* — *Kad ustreba/bude trebalo raditi, mi ćemo biti prvi.* — Tu se čini da su oba oblika podjednako vidski neutralna i, prema tome, istoznačna, pa se mogu upotrebljavati *promiscue*. Za prve oblike, *mognem* i *sl.*, nalazi Vuković¹⁷ da nisu perfektivni, kao što se obično tvrdi, nego imperfektivni, a ja sam za druge, *budem mogao* itd., ustvrdio da nisu samo imperfektivni, što se uzimlje kao pravilo, nego i perfektivni.¹⁸ Istina će biti u oba slučaja po sredini, tj. da su oba oblika vidski neutralna. Stvar bi trebalo provjeriti pomoću vidskoga ključa vremenskih veznika; npr. *Javi mi čim zna dneš/budeš znao na čemu si.* — *Čim te htjednu/budu htjeli uzeti, prihvati posao.* — *Čim moradnem/budem mora o krenuti, pisat ću vam.* — A s druge strane: *Mučit ćemo se dok mognemo/budem o mogli* (sc. mučiti se). — *Svatko će raditi dok htjed-*

¹⁵ Naš se »historijski« prezent znatno razlikuje od istoimenoga prezenta drugih jezika vlastitom specifikom prenošenja ne samo vremenskih nego i vidskih značenja dvaju oblika prezenta, što u nauci nije dovoljno istaknuto.

¹⁶ Samo u jeziku beogradske redakcije može u tom slučaju stajati i perfektivni futur II u značenju perfektivnoga prezenta; isp. M. Kravar, »Futur II u našem glagoskom sistemu«, *Radovi F. F. u Zadru* 1 (1959/60), str. 30 i d., a napose 44 i d.

¹⁷ J. Vuković, »Futur II i ekvivalentni glagolski oblici po upotrebi u srpsko-hrvatskom jeziku«, *Pitanja književnosti i jezika* 4–5 B (1957/58), str. 5 i d., a posebno 23 i d.

¹⁸ Isp. moje tumačenje u citiranom radu, *Radovi* 1, str. 43.

ne/bude htio (sc. raditi). — *Dok se smjedne/bude smjelo ostati, neću otići odavle*. — Ako su u dva niza navedenih primjera oba oblika na mjestu, onda su oba i vidski neutralna, jer uz čim oba pokrivaju perfektivnu, a uz *dok* imperfektivnu situaciju.¹⁹

Što se, dakle, tiče dvaju oblika prezenta načinskih glagola, vidimo da vidaska razlika među njima nije ni izdaleka onako oštra kao što biva inače u prezentu vidskih parova, iako se i ovdje očituje težnja da dva oblika pokriju iste sintaktičke situacije koje im, analogno prema drugim glagolima, odgovaraju. Jesu li tu po srijedi baš vidski obziri ili možda paralelizam s drugim glagolima, teško je reći.

Ako prijedemo u sferu *buđućnosti*, gdje se nezavisno susreće sam *futur I*, *moći ću* i sl., u kojem se naši glagoli i ne služe vidskim parovima,²⁰ naći ćemo da u tom obliku dolaze već sasvim vidski neutralno, tako da prema potrebi pokrivaju obje vidske situacije. Evo najprije primjera za imperfektivnu upotrebu: *Cio dan ću se moći odmarati*. — *Tamo ćeš se često smjeti kupati*. — *Ovdje ćemo morati dugo čekati*. — *Ove će godine trebati više učiti*. — Ali isti se oblik da shvatiti i perfektivno; npr. *Sada ću odmah moći ustati*. — *Ti ćeš ga pozvati, a on neće htjeti doći*. — *U dva sata ću morati biti gotov*. — *Sutra će valjati skočiti po drva*.

Ni ovdje se ne može reći da su vidaska značenja odviše osjetna, ali je očito da se, ukoliko ih osjećamo, ne nalaze — kao inače, kod drugih glagola, — u obliku *futura I*, već u sintaktičkom kontekstu, u kojem inače stoje glagoli ovoga ili onoga vida.

Još su vidljivije pojave vidskoga kolebanja kod naših glagola na području prošlosti, gdje se dosta zaustaviti na oblicima imperfekta i aorista s jedne strane i perfekta s druge.

Vidska suprotnost između imperfekta i aorista, koja zbog dvostruke vidske vrijednosti ovoga drugoga ni kod glagolâ potpuna misla nema apsolutna značenja, dolazi kod načinskih glagola, kako ćemo odmah vidjeti, još manje u obzir. Dok je imperfekt kao takav svagda imperfektivan, npr. *Što mi ono htija ste reći?* — *Dok moga h raditi, ne smija h*. — *Dugo se trebaše mučiti* — itd., ne može se to isto reći i za aorist, koji bi — da su naši glagoli imperfektivni, kao što se uzima, — i sam morao biti samo takav. Ovdje se stvar nimalo ne komplicira time što aorist, kao i prezent, ima većinom po dva oblika, *htjeh* : *htjedoh* i sl., jer osjetne vidske razlike među njima nema, pa se oba mogu upotrebljavati i »konstativno«, u smislu aorista imperfektivnih glagola, i narativno u užem smislu, kao aorist

¹⁹ Bilo bi teško tvrditi da su navedeni oblici na čitavu jezičnom području gdje se upotrebljavaju iste vidske vrijednosti, ali ono što je o njima do danas zabilježeno opravdava gornji zaključak.

²⁰ Ako se izuzme *futur I* kao *uzmoći ću* i sl., koji teško da se igdje govori.

perfektivnih;²¹ npr. u prvome smislu: *Dugo se ne mogosmo / (mogadosmo) odlučiti.* — *Cio dan ne htješće / htjedošće raditi.* — *Neko vrijeme ne znasmo / znadosmo naći puta* — ili, u drugome: *Odmah htjeh / htjedoh ustati, ali ne smjeh / smjedoh* (sc. ustati). — *Ja im viknuh, ali me ne mogošće čuti.* — *Odjednom morasmo / moradosmo krenuti pješke.* — Vidska se suprotnost između imperfekta i aorista čuva, dakle, u slučaju kad ovaj drugi ima narativnu upotrebu. Ali sama činjenica da se od istih glagola tvori pored imperfekta i aorist perfektivna vida govori u prilog njihove vidske neutralnosti, jer toga kod imperfektivnih glagola potpuna smisla nema. Ista bi se stvar dala dokazati i na primjerima zavisne upotrebe dvaju preterita, osobito pomoću vidskoga ključa vremenskih veznika; npr. u opisivanju se može reći: *Kad mogasmo učiti, ne smijasmo* —, a u konstatiranju: *Kad mogosmo učiti, ne smjesmo / smjedosmo* — u oba primjera imperfektivno, dakle u značenju istovremenosti (*kad* = »dok«), ali ovo drugo i u užem pripovijedanju, pri čemu aorist, shvaćen perfektivno, označuje prijevremenost (*kad* = »pošto«). S istoga razloga dolaze uz *dok* oba preterita, a uz *čim* samo aorist; npr. *Dok mogah raditi, ne htijah se mučiti* — ili također: *Dok mogoh raditi, ne htjeh / htjedoh se mučiti* — ali samo: *Čim htjesmo / htjedosmo izaći, poče kiša.*²² Ta dvostruka vrijednost aorista karakteristična je samo za vidski neutralne glagole.

Vidska je neutralnost načinskih glagola osobito vidljiva u perfektu, gdje opet, kad se radi o njima, nema dvostrukih oblika. Da su oni sami po sebi imperfektivni, kao što se tvrdi, njihov perfekt ne bi uopće mogao pokriti perfektivno-prošlu radnju. U stvari pak oni se i ovdje ponašaju vidski neutralno prepuštajući vidska značenja kontekstu. Takav se perfekt može provjeravati tako da ga u jednom slučaju zamijenimo imperfektom, a u drugome narativnim aoristom. Evo najprije primjera za imperfektivnu prošlost: *Dugo se nismo mogli snaći u gradu* (= »ne mogasmo«). — *Idući šumom morali smo se držati za ruke* (= »mōrāsmo«). — *Nismo vam htjeli smetati u poslu* (= »ne htijasmo«). — *Svaki smo dan smjeli piti* (= »smijasmo«). — *Često je trebalo sjahati* (= »trebaše«). — Ali isti oblik perfekta služi i za perfektivnu upotrebu; npr. *U tom smo času mogli stradati* (= »mogosmo«). — *Odjednom nisu više htjeli služiti* (= »ne htjedošće«). — *Tada smo imali šta vidjeti* (= »imadosmo«). — *Smeo sam se: nisam umio iskoristiti priliku* (= »ne umjedoh«). — *Pao je među prvima: volio je poginuti nego se predati* (= lat. »maluit«). — *Na ulazu smo stali, jer je valjalo*

²¹ Čini se ipak da je drugi oblik za perfektivnu upotrebu prikladniji.

²² Sve primjere s imperfektom i aoristom provjeravao sam s prof. J. Milovićem, koji u svome govoru ima oba preterita, a aorist u oba vida.

platiti (= »vãljade«).²³ — Očito je da su naši glagoli i u perfektu vidski neutralni, a da ovaj ili onaj vidski smisao potječe iz konteksta.²⁴ Da je doista tako, vidi se još bolje u slučaju primjene vidskoga ključa vremenskih veznika. Tako se može reći vidski neutralno: *Kad smo se htjeli vratiti, digao se vjetar* —, gdje se ne razabira ni da li ono *kad* znači »dok« ili »pošto« ni da li perfekt *htjeli smo* vrijedi kao »htijajmo« ili »htjedosmo«, što će reći da je relativno-vremenski odnos neoznačen. A naprotiv primjeri sa *dok* i *čim* i ovdje su jednoznačni: prvi imperfektivni, a drugi perfektivni; npr. *Dok sam mogao raditi, plaćali su me* (= »mogah«). — *Ostao sam u gradu dok se smjelo* (= »smijaše se«). *Dok se trebalo žuriti, ti si sjedio* (= »trebaj«) —, ili: *Čim sam mogao hodati, ustao sam* (= »mogoh«). — *Vratili su nas čim smo htjeli izaći* (= »htjedosmo«). — *Čim je valjalo kretati, spremili smo stvari* (= »vãljade«). — Kao i gore, u slučaju aorista, dovoljna je i sama činjenica da uz *čim* stoji perfekt naših glagola.

Sada bi trebalo u istom smislu ogledati načinske glagole u načinskim upotrebama, pri čemu — zbog slabe zastupljenosti imperativa kod njih — dolazi u obzir jedini kondicional, uglavnom bez obzira na načinsku vrijednost. I tu možemo ustanoviti istu stvar: da su naši glagoli i u tim upotrebama vidski neutralni pokrivajući istim oblikom obje vidske situacije. Evo imperfektivnih primjera: *Taj bi mogao živjeti sto godina*. — *Ne bih nam htio smetati*. — *Bih li vas smio pitati?* — *Tu bi se trebalo dugo gnjaviti*. — Ali nije isključen ni perfektivni slučaj; npr. *Tko bi mogao dignuti ovu vreću?* — *Možda bi tko htio što ponijeti*. — *Sutra bi trebalo nastaviti*. — U takvim primjerima vidska vrijednost naših glagola nije, doduše, osobito osjetna, jer se radi o vidski slobodnim situacijama. Ali siguran dokaz za njihovu vidsku neutralnost imamo opet uz vremenske veznike. Tako, na primjer, ostaje vidski neutralno: *Kad bih god htio što reći, on bi me pogledao* —, gdje se također ne vidi da li ono *kad* znači »dok« ili »pošto«, pa se ne razabira ni relativno-vremenski odnos. Ali zato su primjeri sa *dok* i *čim* i ovdje vidski, pa i relativno-vremenski, sasvim jasni; npr. *Dok bih smio ostati, ostajao sam* —, odnosno: *Čim bi morao otići, opraštao (bi) se*.

Istu stvar možemo ustanoviti i na području imenskih upotreba načinskih glagola, kamo idu infinitiv i dva gerunda.

U pogledu vidske vrijednosti infinitiva valja napomenuti dvoje: prvo, da smo ga — makar i indirektno — ogledali već kod

²³ Isp. u latinskom razliku između *poteram* i *potui*, od čega prvo dolazi u opisivanju, a drugo u »konstatiranju« ili u pripovijedanju (= nizanju događaja). Tu razliku naš inače vidski raščlanjen glagol može u danom slučaju samo pokriti.

²⁴ Drugo će biti ona »aorisna« upotreba perfekta nekih imperfektivnih glagola koju je u ruskome (npr. *Kto stroil etot dom?*) odavna zapazio A. Mazon, *Emplois des aspects du verbe russe*, Paris 1914, str. 220 i d., a o kojoj, pozivajući se na Vinogradova, uzgred govori i Grickat, *J. F.* 22, str. 122 i d.; v. bilj. 26.

futura I i, drugo, da naši glagoli, koji se rado dopunjuju infinitivom glagolâ potpuna smisla, sami rijetko dolaze kao dopuna u infinitivu, osobito uz glagole. A u primjerima gdje stoje uz imena, kao što su: *Čast mi je moći vas poslužiti.* — *Šteta je ne smjeti ništa reći.* — *Vrijedno je htjeti se potruditi* — itd., vidimo opet istu stvar: da je u vidski slobodnom kontekstu i vidsko značenje jedva osjetno. Štaviše, naši se glagoli ne susreću ni kao dopuna tzv. »faznim« glagolima: *početi, nastaviti, prestati*, kao što biva s drugim glagolima imperfektivnoga vida. Toliko je, dakle, njihova imperfektivnost oslabljena i sporna.

Što se od naših glagola tvore oba gerunda, ni to ne govori mnogo u prilog njihovim vidskim svojstvima. Jedan je od njih, gerund sadašnji, uglavnom imperfektivnoga vida, bolje reći: dolazi u takvu kontekstu; npr. *Ne mogući se vratiti prenoćili smo ondje.* — *Pao sam hoteći se popeti na zid.* — *Ne smijući lagati rekao je sve.* — Tu bi se gerundi dali *à la rigueur* shvatiti kao izraz za istovremenost, dakle imperfektivno. Ali takav bi, tj. imperfektivan, morao kod tih glagola biti i gerund prošli, što u stvari obavezno nije, jer je njegova perfektivna upotreba kudikamo češća; npr. *Ne mogavši ići pješke sjeo sam u kola.* — *Htjevši se maknuti u stranu pali smo u jarak.* — *Ne smjevši ništa reći ušutjeli su.* — Te bi se rečenice mogle izreći usporedno, pri čemu bi se gerundi dali zamijeniti aoristom perfektivna smisla: »ne mogoh . . . pa sjedoh . . .«, odnosno zavisno: »pošto ne mogoh . . .« i sl. Vidimo, dakle, da je i taj oblik vidski neutralan.

III

Analiza vidske vrijednosti oblikâ načinskih glagola u različitim sintaktičkim situacijama — vremenskim, načinskim i imenskim — opravdava zaključak da se ovdje radi zaista o skupini glagola koji u pogledu vidskih osobina zauzimaju u okviru srpsko-hrvatskoga glagola, osobito mjesto dodirujući se više ili manje s glagolima koji se u nauci označuju kao dovidski, a koji su u stvari — kako smo rekli — vidski neutralni. Sada se postavlja pitanje kako se stvar u primjeni na glagole o kojima je riječ ima tumačiti.

Treba podsjetiti da je već Mazon u svoje vrijeme opazio da i naši glagoli, bar što se tiče njihova perfekta u ruskome, očituju neka vidska kolebanja.²⁵ Ali ovdje iznesene činjenice pokazuju da je pojava

²⁵ Isp. o. c., str. 223 i d. Isti pisac u *Grammaire de la langue russe*, Paris 1945, str. 228, ostaje i dalje na perfektu naših glagola pišući: »Il faut remarquer à cet égard que la notion d'un acte malaisément limitable dans le temps suffit à faire prévaloir la conception imperfective pour quelques catégories de verbes«, među kojima se onda navode i načinski glagoli kao »verbes exprimant un état physique ou moral« uz napomenu da *mog* i *hotel* ne znače samo »je pouvais« odn. »je voulais« nego također »j'ai (avais) pu« odn. »j'ai (avais) voulu«. Ali treba sumnjati da je ovdje po srijedi »imperfektivno shvaćanje«; bolje će biti reći da vidska oznaka »stanja« nije izrečena.

vidskoga kolebanja kod njih širih razmjera i dublje naravi. Ona se, prije svega, ne odnosi na sam perfekt, kao što biva kod nekih glagola potpuna smisla, o kojima — pored ostalih — govori, kako smo čuli, i Grickat.²⁶ Štaviše, ima znakova da se stvar ne ograničuje na naše jezično područje, nego da je *mutatis mutandis* zajednička i ruskome, a očevidno i drugim slavenskim jezicima, o čemu ovdje ne može iscrpno biti govora.

Vidjeli smo da su načinski glagoli već označeni kao »glagoli koji izriču fizičko ili moralno stanje«. Ali pojam »stanja«, u primjeni na naše glagole, treba ipak precizirati. Radi se, u stvari, o modalnom stavu, koji se u analitičkom vidu izriče pomoću načinskih glagola kao vrsta stanja u kojem se, prema stavu govornoga lica, nalazi subjekt glagolskoga sadržaja, pa je i »stanje« o kojem se ovdje radi apstraktno-subjektivne naravi razlikujući se od pojma stanja u odnosu na njegove objektivne i konkretne oblike, kao što su »stajati«, »sjediti«, »ležati« ili »živjeti«, »spavati«, »šutjeti« itd. Dok pravi glagoli stanja označuju stanje kao stvarno, *in esse*, načinski glagoli znače samo pojedine stupnjeve modalnosti glagolskoga sadržaja — radnje, bivanja ili stanja *in posse*, koji se, u smislu dopunskoga glagola u infinitivu, tek ima ostvariti u budućnosti. Ta funkcija modalnosti ne podnosi, čini se, drugih oznaka, među njima ni onu vidsku, koja se kod glagola stanja uopće očituje na poseban način: kao suprotnost između »stanja u trajanju« s jedne strane i »početoga stanja« ili »prestaloga stanja« s druge. Stoga glagoli stanja, imperfektivni kao takvi, i nemaju čistih perfektivnih parova osim onih ingresivna ili terminativna smisla.²⁷ Što se tiče načinskih glagola, oni se u svome značenju odupiru i takvom obliku vidske korelacije, što se onda ogleda i u njihovim vidsko-semantičkim osobinama. Nije, dakle, čudo ako takvi glagoli u okviru vidski raščlanjena glagolskoga sistema ostaju slabo vidski oblikovani. Njihova je vidska neutralnost očita posljedica otpora pojmovnih sadržaja kao »moći«, »htjeti«, »smjeti«, »morati«, »trebati« i sl. prema pritisku sistema da se razviju na planu vidske suprotnosti.²⁸ Tako se onda naši glagoli u pravilu zadovoljavaju jednim oblikom za različite sintaktičke situacije u kojima su vidska značenja uključena i u kojima se drugi glagoli susreću s označenim vidskim značenjem. Tu se, kako vidimo, radi o vidljivu sukobu između semantičkih i morfoloških svojstava glagolske riječi.

²⁶ V. bilj. 24; isp. također Grubor, »Aspektna značenja II«, *Rad JAZU* 295 (1953), str. 113 i d.

²⁷ Isp. Grubor, *Rad JAZU* 293, str. 99 i d., gdje se protiv očekivanja glagoli stanja kao *ležati* i sl. »vidski« sparuju s glagolima bivanja, u danom slučaju kretanja, npr. *leći* i dr.

²⁸ Ta se hirovitost, da tako kažemo, načinskih glagola očituje, na primjer, i u engleskom, gdje se oni — uz ostale osobitosti — odupiru suprotnosti između »prostih« i »trajnih« oblika, koja se bar djelomično podudara s našim vidom.

Naša analiza pokazuje da se kod načinskih glagola mogu razlikovati tri vrste vidsko-semantičkih oblika:

a) oblici prezenta *mogu* i sl., imperfekta *mogah* i gerunda sadašnjega *mogući*, koji su u načelu imperfektivni, iako — osobito kod prvoga, koji ima i najširu upotrebu, — to vidsko značenje nije svagda dovoljno osjetno;

b) oblik prezenta *mognem* i sl., koji se susreće u onim upotrebama u kojima inače stoje perfektivni glagoli, ali se sam ne ograničuje na perfektivno-vidsko značenje;

c) ostali oblici: aorist *mogoh* i sl., perfekt *mogao sam*, kondicional *mogao bih*, infinitiv *moći* i gerund prošli *mogavši*, koji su — stojeći u i onako slobodnim vidskim situacijama — već sasvim vidski neutralni.

Takav vidsko-morfološki raspored upućuje na misao da se ovdje radi više o suprotnosti između vidskih funkcija nego između vidskih značenja.

Ako se bolje pogleda, pada u oči da se načinsko-pomoćni glagoli u pogledu vidske semantike oblika podudaraju više ili manje s pomoćnim glagolom *biti*, kod kojega imamo analognu sliku:

a) *(je)sam, bjeh/bijah, budući*;

b) *budem*;

c) *bih, bio sam; (budi), bio bih; biti, bivši* —

sve analogno gore navedenim vidskim osobinama načinskih glagola.

Jedna razlika ipak postoji između glagola *biti* i naših glagola. Oblici pomoćnoga glagola, služeći za tvorbu složenih oblika drugih glagola, gube svako vidsko značenje prepuštajući vidski smisao participu; npr. *dok sam učio : čim sam naučio, dok budem hvaljen : čim budem pohvaljen* itd. U načinskih glagola te pojave nema: oni također stoje vidski neutralno, ali nezavisno od toga kakva im je vida dopuna u infinitivu; npr. *dok mogoh učiti/naučiti : čim mogoh učiti/naučiti* i sl. U naprijed navedenim primjerima ima tome dosta potvrda. Ta bi se razlika dala objasniti time što se *biti* kao indikativno-pomoćni glagol nalazi, tako reći, na »nuli« modalnosti, dok naši glagoli označuju njezine različite stupnjeve, ne gubeći dakle sasvim svoga leksičkog značenja.

Što se pak neki od naših glagola javljaju i u prefigiranom obliku navodno perfektivnoga vida, npr. *uzmognem*, već smo spomenuli da nema osobita značenja, pogotovu ako se ima na umu da je i njegova vidska vrijednost sporna.²⁰ Odatle se samo vidi da načinski glagoli u svome morfološkom razvoju teže za tim da — bilo putem derivacije ili putem prefiksacije — razviju oblike za vidske situacije u kojima se inače susreću samo perfektivni glagoli, ali razvoj u tom pravcu ostaje

²⁰ Isp. Vuković, *Pitanja* 4–5 B, str. 23 i d., gdje se i takve tvorbe označuju kao imperfektivne, i Grubor, *Rad JAZU* 293, str. 99 i 295, str. 169, gdje im se, kao i obično, pripisuje perfektivna vrijednost. Taj će nesporazum biti znak da su u stvari vidski neutralne.

na pō puta, tako da vidská polarizacija oblikâ ni u kom slučâju ne ide do kraja. Većina oblika ostaje u upotrebi za obje vidske situacije. Stoga nije čudo što ima čitavih govora, osobito po zapadnim dijelovima štokavskoga područja — da o čakavskom i kajkavskom i ne govorimo —, u kojima su naši glagoli i u izvedenim i u složenim tvorbama podjednako nepoznati.

Sve upućuje, dakle, na pretpostavku da naši glagoli nose u sebi vidsku neutralnost o d i s k o n a ne stigavši da u toku morfološkoga razvoja izgrade dvostruke tvorbe ili bar oblike za potrebe vidske korelacije, koja inače prožimlje glagolski sistem. Time se ujedno i razlikuju od tzv. dvovidskih glagola, koji do vidske neutralnosti dolaze po svojoj prilici naknadno, i to u pravilu specijalizacijom značenja.³⁰

Te činjenice, kojima se ovdje nastoji protumačiti pojava vidske neutralnosti kod načinskih glagola, mogle bi se dokazati i na materijalu drugih slavenskih jezika, gdje stvari uglavnom stoje slično. Nema sumnje da bi analiza na tome širem planu otkrila u pojedinostima i dosta razlika među srodnim jezicima, osobito u pogledu većega ili manjega broja dvostrukih tvorba za dva vida, u čemu ruski, očevidno, prednjači. Ali te razlike ne bi, čini mi se, dovele u pitanje dvije osnovne postavke koje se ovdje brane: prvo, da se radi o skupini glagola koji se na osnovi svoje leksičke semantike u nizu upotreba ponašaju vidski neutralno i, drugo, da ta njihova vidská labilnost mora biti davnoga podrijetla i zajednička više ili manje svim slavenskim jezicima.

M. Kravar: ASPECTUAL PECULIARITIES OF THE MODAL VERBS IN SERBO-CROATIAN

Summary

The modal verbs: *moći* and *umjeti* »can«, *znati* »to know«/»can«, *htjeti* »will«, *voljeti* »to prefer«, *smjeti* »to dare«/»may«, *morati* »must«, *trebati* and *valjati* »shall«, *imati* »to have to«/»must«, and *dati* »to let«, constitute, with regard to their aspectual properties, a special group within the framework of the Serbo-Croatian verb. They have two characteristic traits:

(1) Most of them tend to double their present-tense forms, e. g. *moğu* : *mog-nem*, for the needs — as generally taught — of the aspectual opposition and also have two aorist forms, e. g. *htjeh* : *htjedoh*; moreover, some of them form compound perfective pairs, e. g. *uzmoći*, which are used, if at all, in the present tense only as a rule.

(2) Otherwise, in other syntactical situations, they make use of the same forms.

³⁰ Kao što za naš jezik pokazuje Grickat, *J. F.* 22, str. 97 i d.

Both facts operate upon the aspectual value of the verbs in question, all of which — except the ostensibly perfective *dati* — are usually considered as imperfective. Yet the analysis of various temporal, modal, and nominal uses of their forms indicates that these verbs neutralize the aspectual opposition »imperfective« : »perfective« in certain syntactical situations, so that they can cover, if not express, both aspectual meanings. In other words, they resemble the so-called »verbs of two aspects«, which in reality are aspectually neutral.

The modal verbs distinguish three kinds of aspectual forms:

(a) the present tense *mogu*, etc., the imperfect, and the present gerund, which are, in principle, imperfective;

(b) the present tense *mognem*, etc., which is used in situations which admit of perfective verbs only, although its meaning is not necessarily perfective;

(c) the rest of the forms, which are aspectually neutral.

The first two ranges of forms are likely to serve not so much for different aspectual meanings as for different aspectual functions.

It is quite probable that these verbs carry their aspectual neutrality from their origin and have not succeeded, in their morphological development, to build up a complete range of aspectual forms, so that most of their forms are used in both aspectual situations.

The same could be shown in the domain of the Slavic verb in general.